

Barna Gábor

PARASZTKÁNTOR-, KÁNTOR-NÉPÉNEKEK

A dél-alföldi Mezey kántorok példáján

*Antal József (1940–1997) áldozópap,
népénekkutató barátom emlékének*

A *kántor* a liturgikus szolgálat egyik fő szereplője. Feladatköre az évszázadok során változott. Ezt az egyházi éneklés változásaival párhuzamosan érthetjük meg. A kántorok újkori szerepének megértéséhez tehát vázlatosan át kell tekintenünk a liturgiához kapcsolódó énekek történetét is.

A középkorban a liturgikus énekeknek kötött rendje volt. A liturgiában csak az egyszerű latin nyelvű gregorián ének szólalt meg. S ami figyelemre méltó a keresztény egységet amúgy is hangsúlyozó középkorban: ugyanaz volt hallható a püspöki székesegyházakban is, mint a falusi templomokban – legfeljebb vagy csupán eltérő színvonalon. Az egyszerű latin gregorián énekek mind a szövege, mind a dallama kötött volt. Bár bizonyos népénekeink gyökerei valószínűleg a középkorra nyúlnak vissza, nagy kérdés, hogy a középkorban létezett-e magyar nyelvű liturgikus ének. Ha létezett is, az erős liturgikus megköttöttségek miatt csupán kiegészítő szerepe lehetett.

Ebben a korban az egyházi zene szervezője, vezetője a kántor és kíséretje, a *succentor* volt. Szerepük azonban eltért az újkorból ismert kántorok szerepétől. Nem elsősorban az orgonálás és az éneklés jelentette fő elfoglaltságukat, hanem a liturgia lebonyolításának megszervezése, a gregorián ének megtanítása, az utánpótlás nevelése, kórus vezetése falun és városban egyaránt. Az általuk közvetített és megtanított gregorián énekkultúra rajta hagyta a nyomát még a magyar népdalok dallamvilágán is.

A XVI. századig, nagyjából a török hódoltságig és a reformáció magyarországi elterjedéséig élt ez a gyakorlat. A Mohács utáni évtizedekben nemcsak a középkori Magyarország omlott össze, hanem a

katolikus egyház is. A török pusztítás nyomán megszűntek a korábban jól működő káptalani és mezővárosi iskolák. A reformáció hatására alakult protestáns egyházak liturgiája pedig szemben állt a középkori gyakorlattal. Ezek a liturgia megváltoztatása mellett hangsúlyosan az anyanyelvűséget képviselték. A protestáns egyházakban a liturgikus énekek a latin nyelvű gregorián helyett tanulságos szövegek anyanyelvű előadásában merültek ki. Ehhez társult még, hogy a XVI. századra Európában, a fenti folyamattal ellentétes irányú fejlődés eredményeképpen, kialakult a többszólamúság. A polifon ének magas fokra jutott, s kiszorította a liturgiából az egyszólamú gregoriánt. Mindez természetesen visszahatott a katolikus egyház és ének gyakorlatára is.

A polifon ének és templomi zene magas szintű gyakorlásához azonban jól képzett szakemberekre, zenészekre és énekesekre volt szükség, amihez azonban csak néhány nagyobb helyen voltak meg a kellő pénzügyi és személyi feltételek. A szűkös anyagi lehetőségek között a református egyház anyanyelvű éneklése is erős példaként hatott. Ekkor vált ketté a magyar egyházzene útja. A nagyobb székesegyházakban, szerzetesi templomokban a török alatt, majd a töröktől való felszabadulás után a polifon egyházzeneé lett a vezető szerep. Itt az egykori kántor helyét a zenészként, zeneszerzőként is működő karnagy-kántorok foglalták el. Ők a fizetésükért két-három diákot is tanítottak, akik felnövekedve zenészekké vagy karnagy-zeneszerzőkké válhattak.

A többi, falusi és kisvárosi templomban a kántornak kellett helytállni a pap mellett, sokszor helyette is. A török hódoltság és a reformáció korának hatalmas katolikus paphiánya arra kényszerítette az egyházat, hogy *licenciátus*okat jelöljön ki, akik valamelyest hitismeretekkel rendelkezve a papot helyettesítik, s természetesen az éneklést is vezetik. Ezt a szerepet betölthette a falusi tanító is.

Ezek a körülmények alakították ki a XVII–XIX. századi kántori munkakört. Tevékenységük sajátos irányba mutatott. Énekgyakorlatukban csaknem egyeduralmukodóvá lett az egyszólamú, sokversszakos, olykor orgonával kísért ének, népének, a *cantio*. A kezdeti időszakban ez az énekkincs három forrásból táplálkozhatott: 1. a késő középkor liturgián kívüli, nemzeti nyelvű énekei, 2. protestáns dallamok katolikus tartalmú szövegekkel, 3. új szövegek népszerű dallamokra, amelyek révén a katolikus tanítás egyes részeit közvetíthették a népnek. Ennek során alakult ki a „csendes mise”, amelyben a pap a liturgikus szövegeket csendben mondta latinul, a nép pedig cantiókat énekelt magyarul. Ez párhuzamos cselekménysort jelentett. Az ének elvesztette azt a normát, amelyhez igazodni kellett. Az egyház ebben a folyamatban sorsára hagyta a zenét, mondja Dobszay László.

Kialakultak új népénekes ájtatossági formák: népvécsernyék, a nagyheti lamentáció. Divatos áramlatok hatottak az egyházi zenére. A kor éneklésének támaszai a kiadott cantionálék és kéziratot népénekes-

könyvek voltak. A szövegek tartalmi kötöttsége is meglazult. Az új szöveg új, divatos, érzelmesebb, felszínesebb és közhelyesebb dallamot hozott magával. S ezt megalkotni az alacsonyabb képzettségű falusi, kisvárosi kántori réteg is tudta. (Erős párhuzam vonható a XIX. század magyarnóta-termésével.) A kántorok tevékenységében két szint fedezhető fel: ápolni és gondozni a korábbi, értékes népénekanyagot, vagy pedig a kor divatjának hódolva átvenni és népszerűsíteni új szerzeményeket, vagy maguknak is írni hasonlókat. Ezek aránya egyéneenként, kántoronként változott.

A kántor azonban nemcsak a templomi éneklésnek volt szervezője, vezetője és alakítója. A kántor sokáig tanító is volt egyúttal. Eredeti feladatköre a mai értelemben vett kántor tevékenységével volt azonos. A XVI. századtól bővült a munkaköre: az egyházi ének oktatásán kívül a vallási alapismeretek tanításával, majd az olvasás és írás megtanításával is foglalkozott azok számára, akik további tanulmányokra készültek. E hármas tevékenységi kör (éneklés vezetése és tanítása, katekizmus és a bibliai történetek magyarázata, írni és olvasni tanítás) megmaradt a XVIII. századig. Ekkor feladatul kapta a kántortanító a számolni tanítást is. Mindennek nagyon fontos gyakorlati szerepe volt: a falusi, mezővárosi élet mindennapjaira készítettek fel ezek az emberek a hétköznapi munkában és a vallásos életben egyaránt.

A XVIII. századra alakult ki a falusi és mezővárosi iskolák hálózata, bennük a fenti feladatkört ellátó tanítóval. A század során azonban egyes nagyobb településeken a kántor és a tanító funkciója elvált. A kántornak megmaradt az énekelni tanítás és a templomi, a hangszeres liturgikus szolgálat, a tanítók pedig írni-olvasni és számolni tanították a diákokat.

Ilyen körülmények között még inkább érvényesülhetett az újkori egyházzene alakulásában és alakításában a kántorok énekgyűjtő, énekszerző és énekkiadói tevékenysége. Ez az állapot megmaradt egészen a XX. század közepéig, tájainkon az egyházi iskolák államosításáig, s az egyházak működési terének erős beszűkítéséig.

Nézzünk minderre néhány példát egy kántorcsaládnak, a Bácskában és a Bánságban, valamint a tágabb Dél-Alföldön is sok helyen működő Mezey kántorok működéséből és munkásságából!

A Mezey-énekekre a figyelmemet az 1980-as évek elején Csépan végzett kutatásom irányította. Az ott rögzített betlehemes játék dalbetétei között ugyanis olyan éneket találtam, amely szó szerint megtalálható az *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. A N.-K.-Sz.-Mártoni keresztény hívek részére. Szabadon közrebocsájta ifj. Mezey Nepomuk János Kun-Szent-Márton város kántora. Szentés. Nyomatott Sima Ferenc gyorsajtóján, 1883* című, Kunszentmártonban általánosan ismert énekkönyvben. Ettől kezdve nemcsak figyeltem, hanem tudatosan is kerestem a Mezey-énekeket a szóbeliségben, valamint a kéziratos és nyomtatott

énekeskönyvekben. Azonosításukhoz egyetlen, ám annál pontosabb fogódzót az *akrosztikon* adott: azaz a versfőkből (a versszakok első betűje) kiolvasható volt a MEZEY név. Első kutatási eredményeimmel Rajeczky Benjáminhoz fordultam, aki Antal József makói templomigazgatóhoz és népénekkutatóhoz irányított. Antal Józsefről kiderült, hogy Mezey-leszármazott, Mezey Mór szentesi főkantor ükunokája.

1982–1983-tól együtt kutattuk e kántorcsalád népénekgyűjtő és -kiadó, valamint énekszerző és kiadói tevékenységét. A tervezett monográfiát azonban már magamnak kell befejeznem, mert Antal József 1997 januárjában váratlanul elhunyt. Előadásommal emléke és munkássága előtt is szeretnék fejet hajtani és tisztelegni.

A Mezey család

A Mezey család egyike a legkiterjedtebb XIX–XX. századi kántorcsaládoknak. Leszármazottaik ma is élnek, kántorként azonban már senki sem működik közülük. Egy bizonytalan XVII. századi nyom után – egy bizonyos Mezey Sándor kéziratos halottas könyvét említik 1646-ból a kalocsai érseki könyvtárból – a biztosan ismert első Mezey, Mezey János már kántor. A családi visszaemlékezésekből élete fő vonalaiban rekonstruálható. 1809-ben Soltvadkertben született. A XIX. század eleji soltvadkerti jobbagyösszeírásokban valóban szerepel a Mezey név. Ezt erősíti, hogy a múlt századi leszármazottak közül többen a vadkerti előnevet használták.

A XIX. század második felének forrásaiban öreg Mezey Jánosnak nevezett első kántorunk működéséről a legrészletezőbb adatokat az Egri Főegyházmegyei Levéltárban találtam az alesperesi látogatások kunszentmártoni irataiban a Mezey János és Meggyesi József kántorok között és körül 1861-ben lefolyt, alább röviden érintett alkalmazási bonyodalmak kapcsán. Önmaga igazolására Mezey János bemutatta korábbi munkahelyeiről beszerzett ajánlásait, amelyekből fény derül kántori működésének állomásaira.

1831. június 16-án a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozó Sárszentmiklós plébánosa igazolja, hogy Mezey János *ludirector*, azaz igazgató tanító és kántor négy évig működött a településen. 1835 áprilisában kelt a kalocsai érseki székesegyház prépostjának és a város bírójának levele, amely tanúsítja, hogy Mezey János a székesegyház kántora, *énekese* volt két és fél évig. Innen került Óbecsére. Óbecsei tevékenységéről Gärtner István jelenlegi óbecsei kántor írt Óbecséről szóló, annak idején betiltott könyvében. Itt közli fényképét is. Mezey János kántor Óbecséről az 1848-as magyar forradalom ellen fellázadt szerbek miatt, akik akkor feldúlták nemcsak Óbecsét, hanem más magyar településeket is, volt kénytelen feleségével és hét gyermekével

elmenekülni. Érdemes idézni Óbecse előjáróinak igazoló leveléből: „... bizonyítjuk hogy Mezey János Úr, iteni tizen-negyedfél évi éneklői hivataloskodása alatt valamint az orgonánni jártassága, nem külömben ritka kellemű éneklési tehetsége, úgy szinte a' társas életben illő alkalmaztatásával, valamint a' mi – úgy az egész Városi lakósaink közbizodalalmát megérdemelvén, azt tökéletesen el is nyerte. – Mellyről is e' rendkívüli háborús idő tekintetéből adjuk ezen bizonyító levelünket Ó Becsén September 25^{én} 1848^{ik} évben. Zsívkovics József Kassir és H. bíró mk. Varnyú István Kassir mk. Sajti János Eskütt mk. és a többi Elöljárói Ó Becse Mező Várossának. – Tripolszky József mk. Jegyző által.”

Hasonló elismerés olvasható ki Wágner Tóbiás óbecsei plébánosnak a fél évvel későbbi, a menekülés során írott ajánlóleveléből: „Adom tudtára mindenkinek kit a' dolog illet: hogy soraimat elő mutató Mezey János úr Ó Becse Mező várossában mint énekes és Orgonista tizennégy évet eltöltvén, az idő alatt jámbor magaviselete mellett hivatalát köz tetszés és meglepéssel teljesítette minél fogva tellyes mértékben érdemesnek találom hogy őt – minekutánna Városunk és Templomunk az ellenség dühe által lángok martalékává lett, hivatalában mostanság nem működhetik, mindenkinek, kinél ebbeli hivatal elnyerése végett magát jelentené – különösen ajánlani kedves kötelességemmé tegyem. Kelt Szabadkán Május hó 3^{án} 1849.”

Menekülésének útját fiának, Mezey Mór későbbi szentesi főkántornak – Antal József ükapjának – kéziratban maradt kottás énekeskönyvei jelzik. 1848-ban pl. a hónap megjelölése nélkül Kisteleken írt egy éneket öreg Mezey János, majd 1849-ből Kiskunfélegyházát jelzi. Valószínűleg még ebben az évben Kunszentmártonba települhetett. Hányattatásairól, letelepedési kísérleteiről, majd kunszentmártoni megtelepedéséről sajnos semmi részletet nem ismerünk.

Kunszentmártonban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt magát erősen exponáló Meggyesi József kántort állásából felsőbb nyomásra 1850-ben elmozdították. Helyébe 1850. február 1-jével a szokásos pályázat mellőzésével Mezey Jánost választották meg a város kántorának. Az első ismert kunszentmártoni énekét 1850. március 6-án írta meg. Ez eredeti kéziratban fennmaradt, s azt mint „Nagy Kun Szent Mártonyi Éneklő és Orgonista” írta alá. Bár a délvidéki harcok elcsendesülésével Mezey Jánost Óbecsére visszahívták, ő engedve a kunszentmártoni hívek marasztalásának, ott maradt. Tizenegy évig töltötte be a kunszentmártoni kántori állást. Óbecsére Lajos fiát választották meg kántornak. Az 1860. évi októberi diploma kiadása, az elnyomás gyengülése után 1861-ben Meggyesi Józsefet visszahelyezték állásába. Öreg Mezey János pedig ekkor tért vissza Óbecsére, s Lajos fia halála után ott működött egészen haláláig, 1880-ig. Sírja 1930-ban még állt a Belvárosi temetőben. Öregkori fényképe sokáig megvolt még Óbecsén.

Erről másolatot ismerünk, közölte azt Gärtner István előbb említett könyvében. Öreg Mezey János 24 gyermeke közül 10 kántor lett.

1872-ben Mezey Nepomuki Jánost Kaposvárról hívták meg a kunszentmártoni kántori állásba, aki magát *kántornak* és *kaposvári karnagynak* titulálta, s pályázatához bemutatta Kaposvár, Izsák, Óbecse, Trencsén és Szeged-Felsőváros, valamint a Vallásügyi Minisztérium igazoló iratait. Ennek utóda 1888-ban Mezey István addig makói kántor lett, egészen 1913-ban bekövetkezett haláláig. Őt követte Mezey István 1936-ig, majd a kunszentmártoni kántorságot öccse, Mezey László vette át 1950-ig.

Anélkül, hogy a Mezey család további tagjairól, valamint dunántúli ágáról részletesebben szólnék, csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a századforduló idején e családnak tagjai kántorkodtak Óbecse, Péterréve, Vinga, Kiszombor, Makó, Mezőkovácsháza, Mindszent, Szeged, Szentes, Csongrád, Kunszentmárton, Cibakháza, Kecskemét, Cegléd, Jászapáti, Sárszentmiklós, Kaposvár és Kalocsa településeken. A dunántúli ág leszármazottai Faddon, Dunaföldváron, Regölyben, Sásdon, Gerdén, Hosszúhetényben és Martonfán működtek.

Ősüknek mind öreg Mezey Jánost tekintették, akit a múlt század végén a Dél-Alföldön *kántorkirályként* emlegettek.

Mezey-énekeskönyvek

Öreg Mezey János termékeny dalszerző és egyúttal dalgyűjtő is volt. 1853-ban adta közre *Énekes könyv, a Nagy Kun Szent Mártoni buzgó 's ájtatos keresztény hívek számára írta Böjtelő 16. 1853. évben Mezei János Kun Szent Mártoni kántor. Szarvason, Réthy Lipót nyomdájában, 1853.* E könyvet főleg Kunszentmártonban használták, de felbukkant belőle példány Makón is.

Öreg Mezey János valószínűleg jó kapcsolatokat ápolhatott Réthy Lipót nyomdással, akinek Szarvason, Gyulán és Aradon is voltak nyomdái. Később is fordult hozzá. Pár év múlva jelent meg nála *Adventi énekek a boldog szűz Máriához Mezeitől. Gyulán, 1858. Nyomtatta és kiadta Réthy Lipót. Öreg Mezey énekeit fiának, Mezey Mór szentesi főkántornak a kéziratos kottás füzetek őrizték meg. Maga Mezey Mór is követte atyja példáját, s *Énekeskönyv a szentesi buzgó és ájtatos keresztény közönség számára. Összeírta: Mezey Mór, éneklész. Szentesen, január hóban, 1873. évben* címmel maga is kiadott énekeskönyvet.*

A legelterjedtebb, legismertebb és máig legnagyobb hatású énekeskönyv 1883-ban jelent meg: *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. A N.-K.-Sz.-Mártoni keresztény hívek részére. Szabadon közrebocsájta ifj. Mezey Nepomuk János Kun-Szent Márton város kántora. Szentes. Nyomatott Sima Ferenc gyorsajtóján, 1883.* Ennek kiegészítése a *Toldalék*

az Istent dicsőítő egyházi énekkönyvhöz melyben az egész évi nagy vecsernyék és szertartások Mezey Nep. János kántor által magyarul íratlak. Itt olvashatók a vasárnapi és ünnepi litániák, vecsernyék, az egyes szentekről szóló ünnepi énekek, a gyertyaszentelés, a hamvazkodás, a barkaszentelés, a passiók, a teljes nagyheti szertartás, a búzaszentelés és a keresztyáró hét imáinak szövege.

A könyv főleg öreg és ifjabb Mezey János énekszövegeit tartalmazza dallamutalásokkal, kották nélkül. A könyvet ismerik a Kunszentmárton környéki településeken, s egy 1930-as évekbeli feljegyzés szerint közösen forog a Bácskában és a Bánátban is.

Talán legnagyobb földrajzi területen a Mezey búcsújáró könyv ismerős: *Szűz Mária dicsérete. Azaz: énekes és imádságos könyv a búcsújáró ker. kath. hívek használatára. Főpásztori jóváhagyás mellett imádságokkal bővítve kiadja Szombathy Sándor Kalocs-főmegyei áldozár. Kalocsán, 1865.* A könyv előszava szerint a Mezey-énekekhez imádságokat fűző pap Szombathi Sándor akkoriban óbecsei pap volt. Onnan ismerhették egymást. Ezt a búcsús énekes- és imádságoskönyvet mind a mai napig megtalálni Kalocsa és Szeged környékén, a Bácskában és a Bánágban egyaránt. Nekem is több példányom van kunszentmártoni, csépai és cibakházi egykori búcsúvezetők hagyatékából – nemegyszer azzal a bejegyzéssel, hogy Máriaradnán, Dél-Magyarország egyik legnagyobb búcsújáró helyén vették. E búcsúkönyv használatáról, énekeinek kéziratban is történő elterjedéséről ír Bárth János az illancsi tanyák népének búcsújárásáról szóló tanulmányában. A könyvnek ismerjük további kiadásait is. Ahogy Szombathi Sándort továbbhelyezték papi állomáshelyeire, úgy írta előszavait más és más helyen.

Az ötödik énekeskönyv, amelynek révén Mezey-énekek, s az általuk kedvelt énekek elterjedhettek, már századunkban jelent meg: *Énekeskönyv a római katolikus hívek használatára. Öreg Mezey János és Mezey István szerzeményeiből. Sajtó alá rendezte és egyházhatósági jóváhagyással kiadja: Mezei István Kunszentmárton kántora. Budapest, 1913* címmel. Ez az egyedüli kottás, nyomtatott Mezey-énekeskönyv. A korábban említettekben csupán dallamutalásokat, ad notam jelzéseket találunk.

A Mezey-énekek elemzésének fontos forrása még a kunszentmártoni Mezey-ág által őrzött három kéziratós kottás énekeskönyv: halottas könyv, ünnepi és alkalmi énekek, prelúdiumos könyv, illetőleg a dunántúli ág nál megmaradt kottás kéziratós könyv. Az első három könyvet Mezey Mór szentesi kántor írta, a bejegyzések szerint 1860 és 1862 között. E kéziratok gyakran elárulják az énekek keletkezési helyét és idejét, valamint utalásokat tartalmaznak az előadás módjára vonatkozóan is. Gyakorta így: *Mezeyesen*. Ez valószínűleg egy lassúbb, patetikus, „rég kántoros” előadásmódot takarhat, az énekekben pedig egy zenéhez igazodó szövegmondást.

E rövid előadásban nincs mód további részletezésre. Csupán annyit szeretnék még megemlíteni, hogy számos Mezey-ének bekerült a múlt századvég és e századelő sok katolikus énekeskönyvébe. S e forrásanyag áttekintése csaknem lezárhatatlan folyamat a rengeteg katolikus énekeskönyv megjelenése miatt. (Molnár József: *Orgonahangok; Dicsérjétek énekkel az Urat*. Arad, é. n. (1891) csanádpalotai híveknek – ebben 8 Mezey-ének stb.) Legutóbb pl. az Ecclesia Szövetkezet könyvesboltjában vettem egy *Égi lant. Ker. katolikus imádságos és énekes könyv. Nagyváradon, 1898* című, s az endrődi hívek által nyomtatott könyvet, amelyben kilenc Mezey akrosztikonos éneket találtam. Lippán kaptam nemrég a *Mária-radnai Magyar Zarándoklat Vezérkönyve. Temesvári rom.-kath. hívők számára összeállította Takács János csanádegyházmegyei áldozópap. Timișoara, 1927* című könyvet, benne Mezey akrosztikonos énekkel. Érdeemes tehát e tájon, a Bánságban és a Bácskában is Mezevénekek és Mezey-kiadványok után tovább nyomozni!

Mezey-énekek

A kántor és a hívő nép általában az istentiszteleteken: miséken, litániákon, vecsernyéken, különféle egyéb szertartásokon, főleg temetéseken kerül egymással kapcsolatba. Ezek azok az alkalmak, amikor a nép a kántort hallja, énekeit – köztük saját szerzeményeit is – megismerheti, s ha tetszik neki, megtanulhatja. Ily módon befolyásolhatják a kántorok a nép zenei ízlését, alakíthatják zenei tudását. Az elhangzó énekek közül a népnek lehetősége van választani: a neki tetsző énekeket mind gyakrabban kéri, s akár kéziratban lemásolhatja, megtanulhatja. Ily módon kerülhetnek bele új szerzemények a népi kéziratok énekeskönyveibe és füzetekbe. Főleg a búcsús és halottas énekek voltak kedveltek, rájuk volt nagy szükség.

De megfordítva is így van. Maga a kántor is ilyen alkalmakon ismerheti meg a helyi énekrepertoárt, amiből válogathat, könyveihez meríthet, s amit az istentiszteleti alkalmakon felhasználhat.

A kunszentmártoni Mezey kántorok és a város lakói között volt egy közvetlen kapcsolat, amikor az énektanulás – énektanítás volt a cél. Jóllehet Kunszentmárton mezővárosában a tanítói és a kántori munkakör már a XVIII. század második felében elkülönült egymástól, a kántoroknak s köztük a Mezeyeknek is kötelessége volt „az iskolás gyermekeket és az ifjúságot hetenként bizonyos időben és általa választandó helyen az éneklésre tanítgatni”. Ezt minden említett, Kunszentmártonban működő Mezey kántor megtette. Sőt, némelyik egyházi kórust, ünnepi dalárdát, esetenként színjátszó csoportot is szervezett.

A Mezey kántorok mind jó énekesek és orgonisták voltak. A hagyomány szerint az óbecsei búcsú öreg Mezey János éneke és orgonajátéka

révén messzi környék búcsús népét odavonzotta. (Kiss Lajos: *Gombos és Doroszló népzeneje* címmel kiadott könyvében nincs benne a népénekanyag, de tudomásom szerint a kéziratos hagyaték ezeket is tartalmazza. Jó volna ennek utánanézni.)

A Mezey-énekek a XX. század egyházi énekreformjai miatt a templomi használatból néhány évtized alatt kiszorultak. Legtovább a családi ájtatosságokon, az imaházak s más templomon vagy liturgián kívüli közösségi ájtatosság során maradtak meg. Alkalmanként mise előtti énekként is felhangoztak énekes emberek vezetésével a kunszentmártoni templomban.

A fentebb említett Mezey-énekeskönyveknek különösen a múlt század második felében kiépülő tanyavilág, a rohamos gyorsasággal benépesülő tiszazugi és Duna–Tisza-közi homokvidék, s azt szőlős- és gyümölcsöskertté formáló népe látta hasznát. A településektől távoli tanyákról abban a korban rossz időben vagy a mezőgazdasági munkák dandárján nem lehetett – vagy nem mindenkinek lehetett – eljutni templomba vásár- és ünnepnapokon. Ilyenkor családi ájtatosságot tartottak, s ennek válhatott legfontosabb segédeszközévé, irányító vezérfonalává valamelyik Mezey-énekeskönyv. Itt hasznos volt, hogy a liturgia és népénekanyag a korabeli latin nyelvű misében kettéválva párhuzamosan futott. A tanyai hívek így szinte végigénekelhették a misét.

Nagyon népszerűek voltak az adventi és karácsonyi Mezey-énekek. Ezért kerülhettek bele még a betlehemes játékokba is. Mellettük sok Mária-éneket ismerünk. Ezek jó része búcsús ének, más része Mária-ünnepekhez kapcsolódik. Ugyancsak népszerűek voltak a halottas énekek is.

Elterjedésüket elősegítette, hogy egy részük a múlt században megjelent Bartalitsnál és Bucsánszkyknál, a népszerű budapesti kiadóknál énekes aprónyomatványokban is. Néhány Mezey-éneket még Orosz István is átvett ponyvafüzeteibe. Életrajzában Orosz István ugyan erre nem utal, de Bálint Sándor elemzéséből tudjuk, hogy Orosz István a szerzői jogot nem ismerte, nagyon lazán kezelte, s minden szóbeliségben élő szöveget sajátjának tekintett, abból bőségesen merített.

Összegezőképpen

Végezetül néhány tanulság.

Egy-egy kántor, kántorcsalád, jelesebb énekszerző életének, szerzeményeinek és azok használatának vizsgálata fontos adalékokat szolgáltat a vallásos élet szervező egyéniségeinek jobb megismeréséhez, közösségen belüli szerepvállalásának megértéséhez. Megismertetheti pl. azokat az alkalmakat, a templomi vagy templomon kívüli közösségi vagy egyéni ájtatossági formákat, amelyeken ezeket az énekeket használhatták. Az énekeken keresztül a kántorok/énekszer-

zők alakítói lehettek egy-egy közösség, kis táj népének-repertoárjának, azon keresztül alakíthatták zenei ízlését és tudását. Külön tanulságos lehet mindezt egy kántordinasztián belül, az egymást követő kántorok tevékenységén keresztül szemlélnünk.

Másrészről a kántorok/énekszerzők nemcsak saját szerzeményeiket népszerűsítették, hanem építettek a gyülekezet korábbi énekgyakorlatára, régebben kiadott énekeskönyvek anyagára. Így korábbi korok énekdivatját is részben fenntarthatták, erősítették, írja Dobszay László.

A Mezey kántorok énekgyűjtői és énekszerzői tevékenysége nagyjából a Dobszay László által említett két tendencia közötti egyensúlyt mutatja. Egészen pontosan tükrözi a múlt század és a századforduló alföldi mezővárosai népének vallásgyakorlatát, zenei ízlését és igényeit, hiszen azok kielégítésére született. Ebben mind nagyobb szerepet kaptak a zeneileg jól képzett, orgonán jól játszó és a kor ízlésének megfelelően, szépen és hangosan éneklő kántorok, akiket a mezővárosok népe erre a feladatra alkalmazott. Ők már a nép helyett is énekeltek. A népénekanyag a templomon kívüli paraliturgiába húzódott vissza. A XX. században a kántori szerzemények népszerűsége, túl az egyházi énekreformokon (Szent Vagy Uram, Éneklő egyház), a kántorok tanítói és világi szerepvállalásainak beszűkülése miatt, az alföldi mezővárosok társadalmának gyökeres átalakulása s egy külső kényszerekkel is felerősített elvállaltalanodás miatt csökkent.

Irodalom

- Antal József: *Az egyházi népének története*. Egyetemi előadásjegyzet, kézirat, Makó, 1996
- Bálint Sándor: *Egy magyar szentember*. Orosz István önéletrajza. Budapest, 1942. (Reprint: Szolnok, 1991)
- Barna Gábor szerk.: *Csépa – tanulmányok egy alföldi palóckirajzás népéletéből. I–II*. Eger–Szolnok, 1982
- Barna Gábor: Katolikus egyházi népének, énekszerzők és a folklorizáció. In: Kiss Mária szerk. *Folklór és Tradíció IV*. Budapest, 1984, 123–133. l.
- Bárth János: *Az illancsi tanyák népének hajósi búcsújárása*. Népi kultúra – népi társadalom XI–XII. Budapest, 1980, 59–117. l.
- Dobszay László: *Magyar zenetörténet*. Budapest, 1984
- Dósa József–Szabó Elek: *Kunszentmárton története I*. Kunszentmárton, 1936
- Egri Főegyházmezei Levéltár, Alesperesi látogatások iratai, 470, 586/1861
- Juhász Kálmán: *A licenciátusi intézmény Magyarországon*. Budapest, 1921
- Mészáros István: A falusi tanító feladatkörének kibővülése a XVIII. században
In: Hopp Lajos–Küllös Imola–Voigt Vilmos szerk. *A megváltozott hagyomány. Tanulmányok a XVIII. századról*. Budapest, 1988, 111–122. l.
- Petrőcz Károly: *Réthy Lipót szarvasi könyvnyomdája*. Békéscsaba–Gyoma, 1986
- Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest, 1950